

לשוננו של הר' שלומה יצחקי בפירושו למקרא ולתלמוד עיון לשוני

מחקר לפרופ עוזר

סעד עבד אלסאדה סבאח שמכי

אוניברסיטת בגדאד פקולטת השפות מחלקת השפה העברית

لغة الحاخام شلومو يتسحاكي في تفاسيره للمقرا والتلمود دراسة لغوية

بحث للأستاذ المساعد سعد عبد السادة صباح شمخي جامعة بغداد كلية اللغات قسم اللغة العبرية

The language of Rabbi Shloma Yitzchaki in his Commentaries on
the Bible and the Talmud

A Linguistic Study

Research for the assistant professor Saad Abd Al-Sada Sabah
Shamki

University of Baghdad - College of Languages - Department of
Hebrew Language

المخلص

قد لا يحتل البحث اللغوي المرتبط بلغة التفاسير للمقرا والتلمود المكان المناسب الذي يستحقه ، لما نراه من تركيز معظم البحوث اللغوية على جوانب متعلقة بقدر كبير بعلم اللغة وبفروعه . لذلك كانت وجهتنا البحثية الحالية هي هذا المقصد البحثي ، وكان اختيار الحاخام شلومو يتسحاكي المشهور بأسمه المعروف (راشي) ، كونه أعظم مفسري التلمود عبر الأجيال ، ومن أهم مفسري أسفار العهد القديم. يعتبر من الشخصيات البارزة التي نهضت باليهود في العصور الوسطى. وهو معلم وزعيم جميع المجتمعات الشمالية في فرنسا وذو تأثير ونفوذ على الأجيال المعاصرة له واللاحقة. وتتنوع لغة هذا المفسر الغوي الكبير بين اهتمامه بالهوميونيميا النحوية واستخدامه لصيغة لغة الأكس للأشارة الى التشخيص الدلالي واستحداثاته المعجمية ووضع أسس للغة العهد القديم خلال تفاسيره لها واستخدامه للكلمات الاجنبية العادية والصعبة والعمل على شرحها وتوضيحها. ولعل ابرز ما تم إستنتاجه هو أن الحاخام شلومو يتسحاكي لا يرتبط بنمط واحد من التقاليد التفسيرية ، ولكنه يفحص كل موقف على حدة ، وأحياناً يبحث عن مصدر معين بلغة الحكماء وفي مرة أخرى يتجنب استخدامها عن قصد. أحياناً يضع افتراضات وأحياناً يعتمد على المعرفة الخارجية. الكلمات المفتاحية : الحاخام شلومو يتسحاكي , راشي , لغة تفاسير المقرا , لغة تفاسير التلمود

Abstract

The linguistic research that related to the language of the interpretations of the Bible and the Talmud may not take its proper place, since we see that most of the linguistic research focuses on aspects that are largely related to the field of linguistics and its branches. Therefore, the current direction of this research was this research direction. And the choice fell on Rabbi Shlomo Yitzchaki, known by his famous name (Rashi), being the greatest interpreter of the Talmud throughout the ages, and one of the most important interpreters of the Bible. He is considered one of the notable personalities who rose up for Israel in the Middle Ages. He is the teacher and leader of all the northern communities in France and has been influential for generations. Rashi's language varied between different linguistic topics: his interest in grammatical homonymy, his use of the language "x" to indicate semantic distinction, his treatment of lexical innovation, his submission to the rules of biblical language in his commentaries, his use of foreign words and clarification of the difficult words in them. And from the conclusions we drew in this study, we found that Rashi is not tied to one form of the interpretive tradition, but examines each

situation individually, sometimes he searches for a source in the language of sages and another time he stayed away from using it on purpose. Sometimes he makes assumptions and sometimes he relies on outside knowledge.
key words : Rabbi Shloma Yitzchaki , Rashi , The language of the biblical commentaries , The language of the Talmudic commentaries .

הקדמה

המחקר הלשוני הקשור לשפת הפרשנויות של המקרא והתלמוד עשוי שלא לתפוס את המקום המתאים לו, שכן אנו רואים שרוב המחקר הלשוני מתמקד בהיבטים הקשורים במידה רבה בתחום הבלשנות ובענפיה. לכן, הפנייה הנוכחית של המחקר הזה היתה היא הכוונה המחקרית הזאת. והבחירה נפלה על הרב שלמה יצחקי, הידוע בשמו המפורסם (רש"י), בהיותו הגדול ביו מפרשי התלמוד לוארך הדורות, ומהחשובים ביתר בין מפרשי המקרא. נחשב לאחד האישים הנכרים שקמו לישראלים בתקופת ימי הביניים. הוא המורה והמנהיג לכל קהילות הצפון בצרפת והמשיפע לדורות.

לציון ההבחנה לשונו של רש"י התגוונה בין נושאים לשוניים שונים: התעניינותו בהומונימיה הדקדוקית, השתמשותו בנוסח לשון "אקס" הסמנטית, טיפולו בחידוש הלקסיקלי, הנחתו לכללי לשון המקרא בפירושים שלו, השתמשותו במילים לועזיות והבהרת למילים הקשיות בהן.

ומבין המסקנות שהסקנו אותן במחקר זה, מצאנו שרש"י איננו קשור בצורה אחת של המסורת הפרשנית, אך בודק כל מצב לגופו, פעם הוא מחפש על מקור בלשון חז"ל ופעם נוספת הוא התרחק מלהשתמש בה בכוונה. לפעמים הוא מניח מדעתו ולפעמים מסתמך על ידע מבחון.

המילים המפתחות: הרב שלמה יצחקי, רש"י, לשונם של פירושי המקרא, לשונם של פירושי התלמוד.

החשיבות התיאורטית

להטיל אור על לשונו של הר' שלמה יצחקי בפירושי המקרא ולתלמוד על ידי הצגת דוגמאות לכמה מן הכתיבות שלו לעניינים אלה.

החשיבות הפרקטית

לנסות קיבוץ של כל הנושאים הלשוניים הנוגעים בדרכי וצורות השתמשותו של רש"י בלשון העברית בפירושים שלו כשלב ראשון למען הנחתן בספר או מילון מיוחד.

השערות המחקר

1- לשונו של הר' שלמה יצחקי היא בעלת סגנון מיוחד.

2- יש השפעות חיצוניות ואיזוריות על שיטת כתיבתו של רש"י.

מטרות המחקר

1- לפתוח שער להיכנס לעולם הלשוני הרחב של לשון הפירושים.

2- להציג דוגמאות לשוניות לאלו המשמשות בלשון פירושו של רש"י, כדי הבהרת צורת הצגתה עם הצורות הרגילות האחרות.

שיטת המחקר

השיטה במחקר זה היא השיטה הדסקריפטיבית-אנליטית.

מבנה המחקר

המחקר מחולק לכמה נושאים: הקדמה על נושא המחקר, מי הוא הר' שלמה יצחקי?, הספרות הדקדוקית שעמדה לפני רש"י, על ההומונימיה הדקדוקית בתורה אצל רש"י, לשון "אקס" כנוסח לציון ההבחנה הסמנטית בפירושים של רש"י לספרי התנ"ך, החידוש הלקסיקלי של רש"י, המילה "כגוננו" בהיותה בעל אותה משמעות עם המילה "כמונו", כללי השפה המקראית בפירושים של רש"י לתלמוד, השתמשותו של רש"י במילים לועזיות, הבהרת המילים הלועזיות הקשיות בפירושים של רש"י על התלמוד ובסוף המסקנות.

1. מי הוא הר' שלמה יצחקי?

ר' שלמה יצחקי (או: בן יצחק), ובראשי תיבות (רש"י) (1040 טרואה בצרפת – 1105 אותה עיר). הגדול ביו מפרשי התלמוד לוארך הדורות, ומהחשובים ביתר בין מפרשי המקרא. נחשב לאחד האישים הנכרים שקמו לישראלים בתקופת ימי הביניים. הוא המורה והמנהיג לכל קהילות הצפון בצרפת והמשיפע לדורות. חיבר כמה חיבורים, המפורסמים בהם: פירוש התנ"ך, פירוש התלמוד הבבלי, פיוטים כגון הפיוט "אז טרם נמתחו" והפיוט "אלהי הצבאות נורא בעליונים", פירוש מסכת אבות, פירוש בראשית רבה (אנציקלופדיה העברית, 1973, 992).

הוא האישיות היסודית המצויה בספרות הרבנית הימי-בינית, האישיות המשפיעה הרבה על הוראת התורה לדורות. כידוע, לא נלקח רש"י בהכרת הדורות, כאיש השפה וכדקדקן. זה כמעט כאלף שנה פותח רש"י שערי תורה לנוכח רבבות אלפי ישראל בני הגילים כולם, מילד רך בתחילת הוראתו בתלמוד התורה ובית הספר ועד זקן תלמיד חכם היושב על דף גמרא ולוקח למידתו ראשית הכל, ולעולם, עם רש"י שעל הדף; כל אותם לומדים ומלמדיהם אינם נתנו בצורה כללית לבם אמרי רש"י שבנושאי השפה ודקדוקה. הכול כמסורת ההוראה המדלגת על רש"י העוסק בנושאי "דקדוק". יתרה מזאת, מי שכבר הציב עצמו מבין בנושאי השפה מצא בפירושו של רש"י עניינים אשר אינם כדת, לכאורה, הנוגדים את אשר למד הוא מפי מורים וספרים המציגים את הדקדוק העברי כמו שנתייסד בספרד בשיטות שקדמו לשיטה שרש"י הכירה, ואין הנה המקום להאריך בדבר זה, וכך נטבעה בקרב הלומדים המשכילים ההכרה שכוחו של רש"י יפה בכול חוץ מבנושאי דקדוק (חיים א' כהן, 2011, 432 – 424).

2. הספרות הדקדוקית שעמדה לפני רש"י

כידוע, רש"י הכיר יפה את מחברת מנחם וגם את תשובות דונש בן לברט על מנחם. מנחם מוזכר בשמו בפירושו של רש"י פעמים רבות. אהרן מירסקי גילה שרש"י הלך בעקבות מנחם עוד במקומות שלא מזכירו בבירור. כן דונש בן לברט נזכר בשמו פעמים מספר, אף על פי שפחות ממנחם. אבל ההכיר רש"י עוד את שיטתו של חיוג', רש"י אין הוא מזכיר את חיוג' - אינו בשמו ואינו ברמיזה אליו. מלבד

אזכורם של מנחם ודונש, רש"י מצטט פעם אחת את יהודה בן קוריש, בשמו, מעבר אומרי דונש המוזכרים בפירושו של רש"י. בפעם השנית מצוטטת דעתו של בן קוריש מבלי להזכירו בשמו; זה הוא ציטוט ממנחם שמצין שם בבירור את שמו של יהודה בן קוריש. העובדה שרש"י הקפיד להזכיר את יהודה בן קוריש בשמו מלמדת שראה חשיבות בהזכרת שמו של דקדקן ספרדי למרות שאין הכירו ואין הכיר ישירות את חיבורו. לכן ניתן להסיק שחכמי שפה ספרדים אחרים, שלא מזכיר אינם נודעו לו. זאת ועוד: גולדנברג מזכיר שהסימן המובהק להשפעתו של חיוג' הוא בשדה המינוח וההמשגה, ובפירושו של רש"י לא זכר להשפעה כזאת. המעיין במחקרו החשוב של אברהם גרוסמן על חכמי צרפת, יראה שלא כל אזכור לקשר או להיכרות של רש"י עם תורתו של חיוג' ובני זמנו הסמוכים לו. על כן קבע גרוסמן שבשדה הלשוני היה רש"י חשוף להשפעתם של מנחם ושל דונש (חנוך גמליאל, 2009, 108).

להלן נבדוק את הערות הפירושים של רש"י לתורה, הערות המטפלות בעניין השורש, ונסה לעשות הסתכלות על מה משתמע מהן. נתמקד בנקודה שנראית לנו הנקודה העיקרית במחלוקת שבין מתודתו של מנחם ובין זאת של חיוג', והיא השאלה של ההכרה בנשיות השונות של הפועל כיסוד לסווג את הערכים במלון. וממילא כיסוד לבניית השורש וזיהויו. תורתו של חיוג' התרכזה בפעלים (כך מלמדים שמותיהם של שני השפרים שלו שעוסקים בדבר) (חנוך גמליאל, 2009, 110).

2.1. פעלים מגזרת פ"נ

הפועל נסעה – כגון שמעה תפלתי (תהילים קב, ב); שלחה הנער (בראשית מג, ח); שהוא כגון שלח, שָׁמַע. גם זה: נסעה – כגון נָסַע, והנו"ן של נסעה – בסיס בתיבה, ותרגומו: "טול ונהך". עשו אמר ליעקב: נָסַע מיכן ונלך (בראשית לג, יב). אפשר לנתח את צורתה של נסעה כצורה של עתיד יקטל בגוף מדברים, כמו שמעיר אבן עזרא בפירושו שלו לפסוק זה, וכמו שמשמע מתרגום אונקלוס שלפנינו ("ניטול ונהך"). רש"י חושב שזאת צורת ציווי, וזהו פשר החלק הראשון בפירוש שלו. הוא מוסיף שהאות נו"ן היא יסוד, דהיינו אות שורשית, ולכן שראה את השורש כשורש תלת עיצורי נס"ע. מנחם מצד אחר כלל צורות מהשורש הזה בערך סע, ושלא לו ערך נסע. בעצם, כל פועלי פ"ג, זה שהנו"ן נושלת בעתיד, אין הם מופיעים במחברת מנחם בנו"ן, בגלל שהאות הנופלת מוכיחה, לדעתו, שלא היא אות מאותיות היסוד. הקביעה של רש"י הפוכה: האות נו"ן היא חלק מן השורש, באמת כשם שבצורתה של שמעה השורש הוא שמ"ע (חנוך גמליאל, 2009, 110).

2.2. פעלים מגזרת ל"י מול פעלים מגזרת ע"ו

משיתיהו – "שחלתיה", הוא נוסח הוצאה בנוסח ארמי: כמשחל בינתא מחלבא (ת"ב ברכות ח ע"א). ובנוסח עברי: משיתיהו – נוסח הסירותיו, כגון אין ימוש [יהושע א, ח]; אין משו (במדבר יד, מד); כך חברו מנחם. אין הוא ממחברת מש וימוש רק מגזרת משה, והוא נוסח אחר, ונוסח הוצאה הוא, וגם ימשני ממים רבים [שמואל ב' כב, יז]; שאילו ממחברת מש היה, אינו יתכן לאמור משיתיהו רק המשיתיהו – כשיאמר מן קם – הקימותיו, ומן שב – השיבותיו, ומן בא – הביאותיו; או מִשְׁתִּיהוּ, כגון ומשתי את עון הארץ (זכריה ג, ט). אך משיתיהו אין הוא אלא מגזרת תיבה שפעל שלה מיוסד בה"י באחרית התיבה, כגון משה, עשה, בנה, צוה, פנה. כשיבא לאמור בהן פעלתי, תבא יו"ד במקום ה"י, כמו עשיתי, בניתי, פניתי, צויתי (שמות ב, י). הנה רש"י מזכיר את מנחם בבירור וחולק עליו. המחלוקת אין היא על התוכן, כיוון שרש"י מקבל שהמשמעות של הפועל היא של הוצאה, כמו שתרגם אונקלוס וכמו שקבע מנחם. מנחם כותב בערך מש: "האחת: אין ימוש ספר התורה זה (יהושע א, ח), איך ימיש לי (מ' ב, ד), אין משו מקרב המחנה (במדבר יד, מד) כגון אין סרו, ימשני ממים רבים (שמואל ב' כב, יז), מן המים משיתיהו (שמות ב, י)". רש"י חולק על מנחם מפני שצירף צורות כגון ימוש, משו עם משיתיהו, צירוף זה הוא ערבוביה, מפני שמצויות צורות שנטייתן אחת – מִשְׁ יְמוֹשׁ, וגם צורות שנטייתן שונה מִשְׁה יְמוֹשָׁה. רש"י אומר שהיסוד, מדגים את הנשיות השונות, ודוחה את אמרי מנחם מכול וכול (חנוך גמליאל, 2009, 114).

3. על ההמונימיה הדקדוקית בתורה אצל רש"י

על התייחסותו של רש"י לבנושאי שפה ודקדוק בפירוש שלו לתורה וליתר ספרי התנ"ך כבר עמדו רבים. כל המטפלים בחקר המיתודה הפרשנית של רש"י ובעלי המונוגרפיות עליו הדגישו את עובדת עיסוקיו בשדה הזה, מי בהרחבה ומי בקצרה. ואכן "כבר נתחברו על דבר זה ספרים שלמים". בנושא איסוף החומר בשדות אלו. ריכוזו ומיונו על פי עניינים, ניכרים בעיקר י' אבינרי במפעלו "היכל רש"י", וגם אנגלנדר במאמרו על פי סדר המקראות עסק בכך י"א אויערבך ב"דקדוקי רש"י", ומקום נרחב לצד הדקדוקי מקדיש וולף היידנהיים בפירושו שלו על רש"י "הבנת התנ"ך". למרות שמצויים המפקקים בערכה של תורתו בשדות אלו, הרי לא חולק, שבפירושים של רש"י בולטת יפה התחושה השפתית העמוקה, שהייתה טבועה בו, והרגשתו את שפת בני עבר: "כל אלו שעסקו ליד הבלשני שבפירוש שלו טיפלו | ביסוד באותם מקומות, שבהם דן רש"י באופן גלוי ובבירור בנושאי השפה, והדברים ידועים באופן מיידי בקריאה מקובלת (כמו בהערותיו לגזרונות פעלים, למלות יחס למין ומספר וכיוצא בזה) (מנחם מורשת, 1978, 93).

3.1. דוגמה לשורשים

לִּזְלִי פֶּעַס אוֹיֵב אָגוּר (דב' ל"ב, כז). האפשרויות;

1. אגר (זמן בינוני פעול) 2. גור (בניין קל, זמן עתיד גוף המדבר). רש"י אינו מייחד אמריו לפירושה של המילה הבודדת, במשך הנמקה להסברו, בלבד אגב פירוש המשפט כולו בגירסא הפשטנית משלו מוגלה לנו, כי בחר בצורה הראשונה, כלומר "אגר" = כנס, קבץ. בכך הוא הלך לעקוב את תרגום אונקלוס (כניש) בלי להזכירו בבירור, וככל הנראה בהסתמך גם על המדרש: "לא אגור אך כנוס". תר"י מצד אחר תרגם בצורה השנייה: דחיל, וגם קרוב לזה תרגום השבעים. ר' אברהם בן עזרא מזכיר אפשרות זאת כראשונה מבין הפירושים שלו: "אפחד, מגזרת ויגר מואב". רש"י: אם אינו שכעס האויב כנוס עליהם להשחית (מנחם מורשת, 1978, 95).

3.2. דוגמה לבניינים

וְנִתְּנָה לָךְ גַּם־אֵת זֹאת: (בר' כ"ט, כז). האפשרויות:

1. בניין נפעל, זמן עבר גוף הנסתרת – וי"ו ההיפוך 2. קל, עתיד מארך גוף המדברים – וי"ו החיבור. רש"י: נוסח רבים כגון נרדה ונבלה ונשרפה, גם זהו נוסח וניתן. על פי זה נראה, שרש"י בחר באפשרות השנייה, ואין בדיוק שיקולים שפתיים הביאוהו לנקוט צורה זאת. אכן מצוי מי שניסו לפרשו, כי הכריע כך בבחירתו, שאין נארה שתבוא מלת 'את', אם הוא נפעל (פאסיבי), שהרי "את זאת" הוא סימן

הפעול (=מושא), אבל מסתבר שרש"י הכיר, כי תופעה זאת יש במקרא, גם אינו בשל הנימוק שאין נארה שיהיה נוסח עבר, שהרי רחל עד עתה אינה ניתנה לו אך גם פה ודאי צד רעיוני עמד לו בבחירתו זאת. ר' משה בן נחמן טוען נגד רש"י: " ואינו הגיד (רש"י) למה יתפוס היחיד בנוסח הרבים". ומשתדל לתרצו: "ואולי יחשוב, שהוא אופן הנכבדים בשפת הקודש" (כך עוד רס"ג באומרי לבראשית א', כו), ובצורה נוספת מנסה עוד גור-אריה להסביר, למה דיבר בנוסח רבים (מנחם מורשת, 1978, 101).

3.3. דוגמה לזמנים

נאמר להם למי זהב התפרקו ויתנו לי (שמ' ל"ב, כד). האפשרויות:

1. בניין התפעל, זמן עבר גוף הנסתרים - הפיסוק: ואמר להם: "למי זהב" - התפרקו ויתנו לי. 2. התפעל, צורת ציווי גוף הנוכחים - הפיסוק: ואמר להם: "למי זהב התפרקו" ~ ויתנו לי. רש"י: (ואמר להם) אמרתי להם נושא נוסף לבד, והם מהרו והתפרקו ויתנו לי. נראה על פי זה, שרש"י בחר בצורה הראשונה (נוסח עבר). הדיבור הישיר של אהרן לעם כלל איפוא רק דבר אחד "למי זהב", וההמשך משמש כתיאור תגובת העם, כלומר שהם מיהרו להתפרק מתכשיטיהם ונתנו לו את המבוקש. על פי שתי האפשרויות חסרה בעצם הבקשה "והביאו אלי", הנזכרת בפס' ג' בסיפור המעשה, ומבחינה שפתית סגנונית שתיהן מוקשות. על פי הצורה הראשונה היינו מצפים לי: "ויתפרקו ויתנו לי" (וי' היפוך), ועל פי הצורה השנייה: "התפרקו ונתנו לי" (וי' חיבור) (מנחם מורשת, 1978, 106).

כנוסח לציון ההבחנה הסמנטית בפירושים של רש"י לספרי התנ"ך 4. לשון "אקס"

"רווח עד מאוד בפירושים של רש"י לתנ"ך, והשגרה גורמת לנו לראות בו מונח טכני-שגתי להזכיר את משמעה נוסח "לשון "אקס" של מלה ואינו יותר. - לדוגמה: "ואספת את תבואתה - לשון הכנסה לבית" (שמות כ"ג 10) אין היא בעינינו שלנו אלא "אסף - הכניס משמש לבית" ותו לא. אבל מתגלה, שרש"י מתכוון פעמים הרבה להבחין הבחנות סימנטיות חשובות בפרשנותו, ונוסח "לשון "אקס" אותו הרבה לתכלית זאת. ידועים הדברים בשיעור רב במילים רב-ערכיות העומדות לפירוש, כלומר מילים שכמה פנים להן, שכן פה על נקוט בידי רש"י הרבה להצביע על הבחנות כאלו. כמו שנראה רש"י לכוון למשמע הנראה לו ולהרחיק את השאר. נוסח "לשון "אקס" להלן.

מילים רב-ערכיות הנשנות בקרב-מקום מאופי הדברים חשובה ההבחנה הסימנטית הרבה במילים רב-ערכיות הנשנות בקרב-מקום - לפעמים בפסוק אחד - ובזה נפתח (ניסן נצר, 1989, 93).

4.1. פעלים

"עֲשֵׂה בְכֶם עֵינִי" - כהתה. נוסח עשית... (תהלים לא 10); "ועצמי עשו" - נוסח רקב כאלו אכלם עש (תהלים לא 11). השורש "עשש" בקל נכפל בשני הפסוקים הסמוכים, ולכן נראה לפרשם בשונה מנוסח "עש", דהיינו נרקבו וכאילו אכלם עש. ואכן כך הוא ברוב המפרשים (ר' אברהם בן עזרא. ר' דוד קמחי. מצודת ציון ועוד). אך רש"י רואה פה שורש הומונימי ומפצל בין משמעיו: "עשש 1" לְעֵן הוא מנושא עשית. כשבדבריו (בהמשך הפסוק): "שאדם נותן זכוכית לנגד עיניו לראות לעבר הזכוכית. לא אותה מראה ברורה". דהיינו כהתה ראייתו כאילו מבעד לעששית, שהיא זכוכית עבה. ואילו "עשש 2" לעצמות נגזר מן "עש", ונושא ריקבון. נציין. שפירושו הראשון נסמך כולו על לשון חכמים, שבה רק מצאנו "עששית". "מחר חדש נפקדת כי יפקד מושבך" (שמואל א' כ' 18) - "ונפקדת" אבי יפקד וישאל היכן אתה, "כיפקד מושבך" - שיהיה מושבך חסר... "ונפקדת" לש' זכרון, "כי פקד" נוסח חסרון. מכיון שהפועל "נפקד" נשנה בערך ברצף בו בפסוק, טורח רש"י להבחין יפה בין שני משמעיו: "נפקדת" - יעלה זכרונו. "יפקד" = יהיה חסר. הבחנה זאת מלווה את רש"י עוד בהרבה מקומות נוספים, שיש בהם השורש באחד משמעיו הנזכרים. במקומות אחרים מצביע רש"י על משמע אחר: להיות מופקד על... (ניסן נצר, 1989, 94).

4.2. שמות

1- א. "הוי ישבי חבל הים.... והיתה חבל הים"... (צפניה ב' 5-6) חבל הים" ספר ימא ול' חבל מדת הקרקע היא שמודיין בחבר. ב. "והיה חבל לשארית בית יהודה" וכו' (צפניה 7) - והיה אותו הגבול מזל לשארית בני יהודה וגם ת"י ויהי עדבא לשארית דבית יהודה". מכיון שהמלה "חבר" משתמשת ב-3 הפסוקים הסמוכים, חש רש"י להבהיר, כי "חבל ביי (הוא חבל הים) מציין אזור, אך "חבל 2" מצביע על גורל או חלק, וכך מתקבל משחק-מילים שבנושא: אזור הים יהיה בחלקה של שארית בית יהודה. לו לא הבחנתו של רש"י ייתכן שפירשנו, שהאזור הימי יהיה האזור של שארית בית יהודה. כפירושו של ר' דוד קמחי. 2. "ויהי כו שלשים בנים רכבים על שלשים עֲגָרִים ושלשים עֲגָרִים להם להם יקראו חות יאיר" (שופטים י' 4) - "ושלשים עֲגָרִים להם" ושלשים עֲגָרִים מבלי חומה להם. ככה נקראו עֲגָרִים נוסח עיירות". "עֲגָרִים" הראשונה הריהי ריבוי "עֲגָרִים" מבלי ספק, וכך פירש רש"י, וממולה עֲגָרִים" האחרת נראית לפי ההקשר כמצביעה על מקומות של יישוב. ר' דוד קמחי פירש "עֲגָרִים" כ"עֲגָרִים" ותיאר את צורה בלתי רגילה זו כ"אופן צחות". דהיינו שנינו מכוון ליצירת צימוד. רש"י פירש "עֲגָרִים" על-פי "עֲגָרִים" שבלשון חז"ל, והן לדעתו עֲגָרִים מבלי חומה. כך הבחין רש"י בין שני ההומונימים הקובים, תוך שהוא מעגן את הצורה התנ"כית הבלתי רגילה על קרקע לשון חז"ל (ניסן נצר, 1989, 95 - 96).

5. החידוש הלקסיקלי של רש"י

תרומתו של רש"י למלון נוגעת לשני השדות. האחד הוא מלים שחידש והעשיר בהן את אוצר השפה העברית, והשני הוא הבנת המלון התנ"כי, שבה תרם והעשיר את אוצר השפה העברית ושימושה. להלן נראה דוגמות על חידושים מילוניים שלו. רש"י פעל בעת הימי-בינית של העברית. בעת זו העברית אינה משתמשת כשפה חיה, והייתה עבור רוב בני העם היהודי שפת קודש, אשר שימושה היסודי בתפילה ובהוראת התורה. למרות שרוב הציבור היהודי לא שלט יפה בעברית המשיכו חלק מהחכמים לכתוב עברית, וכתיבה זאת שימרה את העברית במקרה של מעין תרדמה, עד להתעוררותה ותחייתה בעת החדשה. אחד הכותבים הידועים ובעלי ההשפעה הוא רש"י, וכתיבתו העברית תרמה הרבה לשמירת הידע השפתי העברי ולחיזוקו במשך הדורות. רש"י פירש הן את התנ"ך הן את התה"ב בעברית, וכתיבתו העברית מראה לנו חידושי מלים רבים - חלקם חידושים בשדה הקונפיגורציה וחלקם חידושים בשדה המשמעות. להלן נראה כמה מן המלים החדשות. המלה הראשונה היא יהדות. מלה זאת נפוצה ושימושית הרבה בימינו, אבל אין היא במקורות הקלאסיים של העברית. היא מופיעה בפירושו של רש"י לתה"ב פעמים אחדות. לדוגמה, התה"ב במסכת יבמות מטפל בשאלת תוקף הגיור של מי

שהתגיירה בשביל לשאת בן זוג יהודי ואין מטעמים של אמונה והכרה דתית. במשך המשא ומתן של התלמוד מעיר כי התלמוד שהגיוור תקף, ומדבר לומר: "הא גיורא מיהא הויא". ורש"י מפרש שם כך: "ואע"ג דלא נתיייררה לשם יהדות בעצם בשביל שישאנה דבר זה". יש פה מלה חדשה; אבינרי מונה אותה כאחד מהחידושים הלשוניים של רש"י, אבל שהנה מתעוררת השאלה, אם רש"י הוא שחידש מלה זאת. מלון בן יהודה רושם אותה עוד בכתביו של ר' יהודה הברצלוני, בן זמנו הצעיר של רש"י בספרד. הלקח רש"י מלה זאת מעמיתו הספרדי ואמנם כתביו של ר' יהודה הברצלוני נודעו בצרפת בדורות שאחרי רש"י, ואולי ששמעו הגיע לרש"י עוד בחייו. אבל אנחנו לא יודעים אם רש"י קרא אותם, והרי מבלי לקרוא אותם אינו יכול היה להכיר מלה זאת. סביר עוד לאמור שיש פה התגלגלות מקבילה, חידוש מלה שנדרשה להזכיר את הזהות הדתית-לאומית של היושבים בגולה. דוגמה נוספת היא זיפן (חנוך גמליאל, 2011, 437 - 438).

בתה"ב במסכת עבודה זרה מופיע תיאור של טקס הקורה ברומא ובו הרומאים אומרים, את המשפט "אחזה דמרנא זיפנא הוא". ורש"י שם מפרש כך: "אחיו של אדונינו עשו זיפן הוא יעקב שרימה לעשו וחשב ליטול ברכה להיות גביר לאחיו". הפועל זיפן ידוע וניכר בלשון חז"ל, אך שם העצם של המטפלבמידה מה בזיופים אין הוא מצוי במקורות. בא רש"י וחידש זיפן במשקל פעל, משקל ידוע וניכר בלשון חז"ל. החידוש נעשה פה באופן של עברות המלה הארמית. המקור הארמי גורס זיפנא, ורש"י הפכו למלה עברית. תהליך זה של הטרנסספרנס של מילים מהשפה הארמית לשפה העברית במשך שינוי בצורה והתאמה לעברית ידוע לנו היטב עוד בתולדות הלשון העברית החדשה, ואבינרי עומד על כך שזאת אחת הצורות היסודיות של רש"י לחדש מלים בעברית. צורה אחרת לחדש מלים היא ליצור מלים חדשות משורשים מצויים. בפירוש רש"י לישעיהו מו, א הוא אומר ככה: "קרסו כרעו יחדו" - הקריסה עם הכריעה". הפועל קרס מופיע בספרי התנ"ך, כמו בפסוק זה, אבל שם הפעולה קריסה אין הוא בתנ"ך. המשקל קטילה נדיר בספרי התנ"ך, והתרחב הרבה בלשון חז"ל, כמו שגילה קוטשר. רש"י יוצר במשקל הזה את שם הפעולה קריסה ונותן ערך חדש למלון העברי. צורה זאת של יצירת מלים חדשות מקובלת מאוד עוד בימינו, וזאת דוגמה אחת מני רבות שמביא אבינרי למלים חדשות. שם העצם יובש גם הוא חידוש של רש"י. בפירוש שלו לישעיהו ט, יט, רש"י אומר: "לכן הוא מרמז פורענות שלה ליושב נהרות ויאורים". מלון בן יהודה רושם את המלה מספרות תרגומי התיבונים בלבד, המאוחרת לרש"י בשני דורות לפחות. אבל בדיקה ב"מאגרים", שכולל את התייעוד של המלון ההיסטורי עד לתקופתו של רש"י, מלמדת שמלה זאת מופיעה כבר אצל ר' שבתי דונולו, רופא וחכם איטלקי בן המאה העשירית (מת בשנת 985), בקטע מפרקי היפוקרט. הקשר המלה שם הוא בנושאי רפואה, דהיינו יובש של גוף האדם ואינו התייבשות של נהרות כמו שפירש רש"י, אבל עד כה מדובר באותה מלה ובאותה משמעות. מלה זאת מעוררת שאלה גדולה: ההתפתחה לרש"י ממקורות איטלקיים, ואם כן אין היא חידוש שלו, או אולי חידש אותה מדעתו במקביל למה שיש בכתבי הרופא דונולו שתי האפשרויות סבירות. מצד אחד ניכר לנו היטב על קשרי יהדות אשכנז עם איטליה, כמו שגילה הפרופסור אברהם גרוסמן במחקריו, ועל כן אינו ייפלא שכתבי חכמים איטלקיים מפורסמים היו באשכנז ובצרפת. לגבי ר' שבתי דונולו ידוע לנו שרש"י קיבל את הספר שלו תחכמוני, שהוא פירושו לספר יצירה, והוא מצטטו בפירוש שלו לתה"ב (מסכת עירובין נו ע"א). מצד אחרת, ספק אם רש"י קרא את הכתבים הרפואיים של דונולו, ידיעותינו על ספרייתו של רש"י מועטות הרבה, ולכן קשה לענות על השאלה אם הכיר רש"י מלה זאת מכתבי דונולו אם לא. דוגמה זאת יצאה ללמד על כמה דוגמות כחידושים של רש"י (חנוך גמליאל, 2011, 438 - 439).

6. המילה "כגוננו" בהיותה בעל אותה משמעות עם המילה "כמונו"

על המשפט "ארץ ארבע מאות שקל כסף ביני ובינך מה היא" (בראשית כג, טו) כותב רש"י: "ביני ובינך - בין שני אוהבים כגוננו מה היא חשובה לכלום" וכו'. זאת גרסת הדפוסים וכך תיעד אברהם ברלינר בשתי מהדורותיו לפירושו של רש"י לתורה. העיון בכתבי-יד ובדפוסים ראשונים מלמד על קיומה של גרסה נוספת - "בין שני אוהבים כגוננו" וכו'. אנחנו חושבים שהגרסה כגוננו היא המקורית, סתם שבגלל החידוש שבה נוצרה הגרסה הנוספת, הנוחה עוד: כגוננו. להלן יסודה של השערתנו. דפוס אלקבץ משנת 1476 מביא: "בין שני אוהבים כגון אנו" וכו'. ואילו כתב יד וינה מתעד: "בין שני אוהבים כשנינו" וכו'. לעבר כל זה כתבי-יד לייפציג 1 גורס: "בין שני אוהבים כגוננו" וכו'. הגרסות כגון אנו וכשנינו, השונות מגרסת הדפוסים כגוננו ומגרסת כתב-יד לייפציג 1 כגוננו, הן קרוב לוודאי גרסות ביניים. סביר מאוד להניח שהמעתיקים חשבו שהגרסה כגוננו קשה להבנה, ואולי היא משובשת, ועל כן הרשו לעצמם להחליפה לגרסה מובנת מאוד. בתחילה הוצעו החלופות כגון אנו וכשנינו. ברם ההצעה שאינה תקנית כגון אנו והסגנון הכבד "שני אוהבים כשנינו" פינו את מקומם למלה הפשוטה והברורה לכול - כגוננו. גרסת כתב-יד לייפציג 1 עדיפה משום 3 סיבות: (א) נראה שמקום יש פה ליישם את היסוד של מהימנות הגרסה הקשה. (ב) כתב-יד ליידין: ודפוס רג'יו דה קלבריה תיעדו עוד הם את הגרסה כגוננו, ודפוס רג'יו מחק מישו את האותיות האחרונות נו מן המלה כגוננו, האריך את רגל הנו"ן הראשונה ועשאה כאות נו"ן סופית ורשם מעל למילה את התיבה אנו', וכך התקבלה הגרסה החדשה כמו אנו. ואמנם גרסה זאת ממש מובאת בכתב-יד פירנצה. (ג) מעתיקו של כתב-יד לייפציג 1 הצהיר כי ספרו הועתק מן הטופס שנכתב בידי ר' שמעיה, סופרו של רש"י עצמו. אכן צריך להתייחס בזהירות רבה להצהרה זאת, אבל כמעט לא ספק שיסוד הטופס שהועתק ממנו כתב-יד לייפציג 1 הוא ספרו של ר' שמעיה. מה יהא דינו של כגוננו, חידוש את הרענן הזה מחידושי לשון שהציע רש"י - יפסקו המומחים לשפה ואינו חוקר פרשנות כגוני... (אלעזר טויטו, 1992, 317 - 318).

7. כללי השפה המקראית בפירושים של רש"י לתלמוד

הפירוש של רש"י לספרי התנ"ך, וביסוד לתורה, כבר זכה מני קדם ועד היום להערכות, וגדול מקומו בחכמת ישראל מימות צונץ ואילך. אבל בכל הזה כמעט שאינם שמו לב לפירושו של רש"י לתנ"ך השקוע בפירוש שלו לתלמוד. אייזיק הירש וייס היה הראשון אשר העיר על נושא זה, וגם מצא שרש"י סותר שם עצמו במה שכתב בפירוש שלו לספרי התנ"ך. את הסתירות הוא מסביר בכך שבפירוש שלו לגמרא יפרש כמו כונתם (של רבני התלמוד)... תחת אשר בפירוש שלו לתנ"ך מבאר על פי דעתו בפירושו בלי להשגיח על מה שפירשו חכמי הגמרא במקרא ההוא". מאז כתב אייזיק הירש את הדברים האלה, נכתב מעט על הנושא, מלבד מה שחקר והחל להעמיק בו הרב י' מאהרשען, אשר הרגיש שבאמצעות סיכומו של אייזיק הירש עד כה אנו לא יוצאים ידי חובת הביאור כל צורכו. הרב מאהרשען התחיל בחקירותיו בעניין הזה במבואו ל"פרשנדתא" חלק ב', המשיך במאמרו קרן הפוך" שפרסם ב"זיכרון יהודה לכבוד אריה בלו

(בודפשט תרצ"ח) ובמאמרו היסודי לנושא, מוחלפת השיטה, שפרסם בכתב עת הולנדי למדעי היהדות, רשם פירושים הרבה למקרא הנמצאים בפירושו של רש"י לתלמוד - גם רשימה זאת רחוקה מלהיות מלאה - וגם חקר את הפירוש של רש"י למילה "כי" ונסה לעמוד במקצת על סדר כתביו של רש"י (יואל פלורסהיים, 1974, 243).

ומבין כללים אלה מה שנראה אותם בבא :

מסכת סוטה ט ע"א. בגמרא: "היא עשתה בסתר, יושב בסתר עליון שם בה פנים". וברש"י: "שם בה פנים: פנאי ליפרע ממנה ושמתי אני את פני, ונתתי פני, כולן שפה פונה אני מכל עסקי ועוסקני בהן". פירוש זה מיוסד על שנזכר בתורת כהנים בכמה מקומות. השפות האלו נמצאים בתורה בספר ויקרא בלבד - ארבע פעמים על אופן נתינת פנים: ספר ויק' יז, י; כ, ג, ו; כו, יז; ופעם אחת על צורה שימת פנים, שם כ, ה. בשני הפסוקים הראשונים משפה נתינת הפנים וגם בסוף הביא רש"י במקרא את פירוש זה מתורת כהנים. הנה בתלמוד מוסיף רש"י והוא אמר, שעוד ושמתי אני את פני בכלל. אף על פי גם לפסוק הזה כך פירש בתורת כהנים, רש"י אין הביא אך בפירוש שלו לתלמוד (יואל פלורסהיים, 1974, 250).

מסכת פסחים צג ע"ב, ד"ה נקוד על ה': "שברחוקה. וכל ניקוד למעט הדבר בא, דמשמע סמיות להא תיבה מהכא". בפירוש שלו לבר' יח, ט כתב רש"י: "ויאמרו אליו. נקוד על איך שבאליו, ותניא רבי שמעון בן אלעזר אמר: כל מקום שכתב רבה על הנקודה אתה דורש הכתב וכו', והנה הנקודה רבה על הכתב ואתה דורש הנקודה", ועיין שם הדרשה שהביא מבראשית רבה לפסוק. בירושלמי פסחים פ"ט ה"ב (סד ע"ב) לנושא את הדרך הרחוקה לעושי פסח והמחלוקת בין ר' אליעזר ור' עקיבא לנושא אמר התלמוד: "ורבנן אמרי: בשעה שהכתב רבה על הנקודות את דורש את הכתב ומסלק את הנקודה, ובשעה שהנקודה רבה על הכתב את דורש את הנקודה ומסלק את הכתב. הגיד רבי יוסי: למרות ששם יש רק נקודה אחת מלמעלה את דורש את הנקודה ומסלק את הכתב היא שברחוקה נקוד, איש רחוק ולא דרך רחוקה". אומרי רש"י הנה הם כגון שכתבו בתלמוד הירושלמי בסוף הסוגיה היא שברחוקה נקוד, איש רחוק ולא דרך רחוקה". דהיינו כיון שהכתב רבה על הנקודות. אתה דורש את הכתב ("הרחוק") ומסלק את הנקודה (יואל פלורסהיים, 1974, 255).

8. השתמשותו של רש"י במילים לועזיות

המטרה הראשונה של המילים הלועזיות של רש"י בפירושים שלו הייתה לתנ"ך ולתלמוד. כידוע, לתת ללומדים בני זמנו ובני מקומו את התרגום של המילים העבריות בשפה השגורה בפה; הצגת המילה הלועזית הידועה לקורא תתכן לחסוך הגדרה ארוכה ומייגעת, ולפעמים היא גם האופן היחיד לבידור מדויק של המשמעות, כמו במצב של ריאליה. למשל, ריבוי הלעזים הבא באומרי רש"י בפרשת כלי המשכן ובגדי הכהונה (ספר שמ', פרקים כה-כח) או בפרשת בעלי החיים האסורים (ספר ויק' פרק יא). אבל במקרים רבים מתעורר הרושם, שרש"י רצה להשיג באמצעות המילים הלועזיות שלו הרבה מהבהרת משמעות וביקש לבאר תופעה בלשון העברית באמצעות ציון תופעת לשון מקבילה בשפה הצורפתית בת ימיו ולקרב אותה באמצעות דבר זה אל הבנת הקורא. פעם אחת גם הצביע בפירוש שלו על כונתו זאת, ובביאורו על המלה נִלְנו (ספר שמות טו, כד) הוא כותב: "נוסח נפעל הוא, וגם התרגום נוסח נפעל הוא ואתרעמו, וגם כל דרך שפה תלונה להסב הדבור אל האדם מתלונן מתרועע ולא הגיד לונן רועם; וגם יגיד הלועז דקומפלישנס שי, מסב הדבור אליו באמרו שי" - דהיינו, כשם שהלשון העברית משתמשת להבעת הוראה זאת בבניין סביל או חוזר, כך הצורפתית משתמשת בצורה ריפלקסיבית, לא נִלְנו מצב בודד, ומטרת השורות (se plainit = décomplénst séi) האומרת (se) = séi באמצעות תוספת כינוי הגוף החוזר האלו לציין המילים הלועזיות האחרים שהלך בהם רש"י בצורה זאת (גד בן-עמי צרפתי, 1973, 43).

8.1. הרחבת משמעות

לעתים רש"י משתמש במילה לועזית בשביל להבהיר את משמעות של מלה שהיא שונה מן המקובל, הן באמצעות ציון של מלה צורפתית, שעוד לה שתי המשמעויות עצמן, הן באמצעות ציון של מלה צורפתית, שמשמעה שווה למשמע המיוחד של המלה העברית, והיא גזורה - באמצעות תוספת תחילית או סופית - ממילה שמשמעה שווה למשמע המקובל של המילה העברית. בשני האופנים מגלה רש"י אל הקורא, שהרחבת המשמעות שקרתה בעברית לא היה לה להתמיה אותו, מאחר שמצוי כיוצא בזה בשפה שהיה מדבר בה. "שמעי": יקלט באזניו - 'הבין' 'תשמע' (בראשית מא, טו) - נוסח הבנה והאזנה, כגון שומע יוסף' (בראשית מב, כג), שלא תשמע לשונו' אותה מילה לועזית בדברים של רש"י דברים כח, מט וישעיה לו, יא. entendre (דברים כח, מט). אנטינדרא בלען". כ"י: אינטנדרא = ההוראה המקובלת של "שמע" היא קלט קול באזניו - חריגה ההוראה "הבין" אשר בפסוקים המובאים לעיל. רש"י נעזר בפירוש שלו בפועל הצורפתי, שעוד לו שתי ההוראות; אך המקרה של המילה הצורפתית הפוך הוא: הוראתה היסודית והרווחת עד המאה ה"ז היא נושא הבנה, וההוראה הממשית נדירה בתקופה הימי-בינית - אבל כבר מתועדת במאה האחת עשרה (גד בן-עמי צרפתי, 1973, 44).

8.2. גזירת שם

שהרון - קישוט בצורת ירח' גזור מן שהרי - 'ירח' "השהרונים (שופטים ח, כא) - לוינטש בלעז, של זהב". כ"י לונש, לוגייטש. קרא: ירח'. המלה June צורת ירח קטן' (ט-ל), הנגזרת מן lunete luneite. בצורפתית הימי-בינית מוצאים את המלה (lunéites lunes) "סהר" באה אכן במקרא רק פעם אחת (שיר השירים ז, ג) ומשמעותה לא מתגלה במקומה מעבר ההקשר, אבל ההוראה 'ירח' הייתה גלויה לרש"י מן הארמית (השוה ר' דוד קמחי על המקום, מחברת של מנחם בערך הזה). משום כך היה בידו של רש"י להצביע בנקל על (גד בן-עמי צרפתי, 1973, 45) lune: lunete.. (האנאלוגיה: שהרון: שהר -

9. הבהרת המילים הלועזיות הקשיות בפירושים של רש"י על התלמוד

בימים האלה גמרתי לחבר ספר, ובו רשימה של 2464 מילים לועזיות (הביטויים הצורפתיים באותיות עבריות) בפירושים של רש"י לתלמוד, המילים הלועזיות מלונים בתרגום עברי ובהסברים שונים, הספר מבוסס במיוחד על העבודה הנפלאה של דוד שמעון בלונדהיים, שהיה פרופסור לבלשנות צורפתית הימי-בינית באוניברסיטת ג'ונס הופקינגס בבולטימור עד מותו ב-1937. בלונדהיים עצמו השלים את המחקר פורץ דרכו של היהודי הצורפתי ארסן וראסקטר (1846-1888), שהגה את הרעיון לאסוף את הנוסחים הוותיקים של המילים הלועזיות בכתבי-יד ובדפוסים ראשונים, בשביל להתגבר על השיבושים, שסופרים ומדפיסים הכניסו באותן מילים, שאינם הבינו בהן כלום, עד כדי עיוות מוחלט של צורתן. בלונדהיים ערך רשימה על פי האלפבית של המילים הלועזיות המשוחזרים באותיות לטיניות, קצת

יותר מאלף במספר - כי כל מילה לועזית מופיעה בממוצע בשתי פעמים וחצי במסכתות השונות -, והוסיף על רשימה זו תרגום של המילה בצרפתית בת ימינו וגיסותיה שבמקורות, וגם הקדמות רעפרת על פי כל דרישות המדע. הוא התכוון לפרסם ביאורים בלשניים בנין שני, והכין אכן נדפס אחרי פטירתו, אך הוא כולל חלק קטן מהמילים בלבד, כי עבודתו ונפטקה בוילה (משה קטן, 1981, 51).

ואלה כמה בירורים על המילים הלועזיות של רש"י בפירוש שלו לתלמוד: במסכת שבת, דף קלג: למטה: "האי מאן דמשי אפיה ולא נגיב טובא נקטרו ליה חספניתא (מי שרחץ פניו ולא נגבן היטב, פת= כסה בחספניתא)". רש"י, לעיל בעמוד הבא, אומר: "פניו פת= בקעות והוא מין שחין שקורין - על פי גרסת ספרינו - אינייר"א והוא וּבְחָרְס שכתוב בתורה בתוכחה של דב' כח, כז] וחספניתא תרגום של חרס". המהדירים מעירים, שבתרגום שלפנינו לא חספניתא בנמצא, אך במקום נוסף בתלמוד (עבודה זרה כט: פירש רש"י: "הספניתא, סדקין שבפני אדם". חמישה כתבי-יד, המכי= לים את הלעז, גורסים: אנדר"א, אינור"א, אייו"א, איניור"א נדפס סונצינו, שממנו הושפעו המהדורות המאוחרות, גורס: אינייר"א, ובלונדהיים הגיד נואש מנוסח, albeidre בכרססת, שהשאיר אחריו, והיא מופקדת בבית- הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, הוא מביא את ההשערה של הצורה הזאת. הקושי, albedinem לבן, והוא מין צרעת המלבינה את העור, ואפילו הוא מצא אצל אפוליאוס מקור לטיני able שבה שהאות וי"ו הייתה יכולה להשתבש לאות aubeidre שמצוי אצלנו בכתב- היד "ינ" במקום "לב", ועוד אם נניח צורה מאוחרת יו"ד, נושא הבי"ת בקשה על קבלת ההשערה (משה קטן, 1981, 53).

במנחות דף ז. מבחינים בין "ניסא גדושה" ל"ביסא שפופה", כלומר בין כלי שרת גרוש בסולת ובין כלי שרת פלא, שאין הוא גדוש. על פי הניקוד של אחד, fiele "ספופה", מפרש רש"י, "שאין היא גדושה", והוא מוסיף את המילה הלועזית פישל"א, בלונדהיים מפענה מכתבי-היד, מטורינו: קיץ"א. המילונים של צורפתית עתיקה רושמים את המלה, אך רק על סמך בלונדהיים, ואין מצאתי אין אצלם ואין אצל בלונדהיים הסבר למוצא מילה זאת. על פי עניות דעתי, אם לא חובה להסתמך על הניקוד הנ"ל - עוד אי- ניתן לבדוק את הגרסה, כי במשמעות "תלוי, צף", אותו נושא ניתן לגבי ההופעה penstle עלטינית כתב-היד נבער בשריפה הגדולה ב- 1904 -, הייתי קורא שהיא לא מצויה גם במשמעות הנדונה, היא מקורו של pesle, שהשנייה של המילה הלועזית, במסכת חולין דף נא: טוב להעיר, שהטלה מרחצאות תלויים", כמו שרואים אותם במצדה pensiles balneae תנור לחימום הבית", כי אצל הרומאים היו "podle העצם ובמקומות נוספים, רהם חדרי בנויים על רצפה כפולה, שבין רצפה לרצפה עבר שם זרם של קיטור מחמם (משה קטן, 1981, 54).

המסקנות

- 1 - רש"י איננו קשור בצורה אחת של המסורת הפרשנית, אך בודק כל מצב לגופו, פעם הוא מחפש על מקור בלשון חז"ל ופעם נוספת הוא התרחק מלהשתמש בה בכוונה. לפעמים הוא מניח מדעתו ולפעמים מסתמך על ידע מבחוח.
- 2 - רש"י מבחין את נטיות הפעלים למיוניהם ומגדיר שצריך לסווג אותם לקבוצות שונות, או לגזרות שונות, על פי ההבדל בנטיות.
- 3 - רש"י היה עומד על הבחנות דקות של ההומונימים הדקדוקיים על שינוייהם המגוונים.
- 4 - הדרך של רש"י בהבדלה בין המשמעים של המלים הרב ערכיות בהיותם חלק מהפרשנות שלו לתנ"ך, תרמו תרומה בעלת ערך רב לנושאי הפרשנות למקרא והמילונאות העברית בתקופת ימי הביניים.
- 5 - לר' שלמה יצחקי מצוי אופן מגובש, שונה לחלוטין מזה של דונש ושל מנחם.

ביבליוגרפיה

- 1 - אלעזר טויטו (1992), כגוננו = כמונו - חידוש לשוני של רש"י, כתב העת לשוננו, כרך נו, מס' ד, תמוז התשנ"ב.
- 2 - גד בן-עמי צרפתי (1973), על הלעזים של רש"י, כתב העת לשוננו, כרך לו, מס' א, תשרי תשל"ג.
- 31973 - האנציקלופדיה העברית, כללית, יהודית וארץ ישראלית; כרך 31; חברה להוצאה אנציקלופדית; ירושלים.
- מס' ג/ד, אלול התשע"א, 4 - חיים א' כהן (2011), דקדק רש"י וזה לשונו, כתב העת לשוננו, כרך עג, אדר התשס"ט. מס' א/ב, 5 - חנוך גמליאל (2009) תפיסת השורש של רש"י, כתב-העת לשוננו כרך עא, 6 - חנוך גמליאל (2011), עצמאותו של רש"י בתחום המילון, כתב העת לשוננו, כרך עג, מס' ג/ד, אלול התשע"א.
- 7 - יואל פלורסהיים (1974), כללי לשון המקרא בפירוש רש"י לתלמוד, כתב העת לשוננו כרך לח, מס' ד, תמוז תשל"ד.
- תשרי-כסלו) (חוברת א) עב, 8 - מנחם מורשת (1978), רש"י: על הומונימים דקדוקיים בתורה, כתב העת בית מקרא, כרך כג, תשל"ח).
- 9 - משה קטן (1981), בירור לעזים קשים בפירוש רש"י על התלמוד, כתב העת דברי הקונגרס העולמי למדעי היהדות, חטיבה ג: תשמ"א. (תלמוד ומדרש, פילוסופיה וקבלה, ספרות עברית ויידיש לציון הבחנות סמנטיות בפירושי רש"י למקרא, כת העת, דברי הקונגרס העולמי למדעי 10 - ניסן נצר (1989), הנוסח "לשון אקס" תשמ"ט. היהדות, כרך י, חטיבה ד, כרך ראשון: הלשון העברית, לשונות היהודים